

Razprave

Jernej Velkavrh

»Včasih lahko sulice kmetov poškodujejo viteza«

Dejavnost kmetov v politično-vojaških in družbenih
konfliktih visokega srednjega veka

UDK 323.269.6(497.4)»14/15«

UDC 323.269.6(497.4)»14/15«

VELKAVRH Jernej, univerzitetni diplomirani zgodovinar, SI-1357 Notranje Gorice, Podpeška cesta 419, velkavrh.jernej@gmail.com

VELKAVRH Jernej, BA in History, SI-1357 Notranje Gorice, Podpeška cesta 419, velkavrh.jernej@gmail.com

»Včasih lahko sulice kmetov poškodujejo viteza«. Dejavnost kmetov v politično-vojaških in družbenih konfliktih visokega srednjega veka

“Peasants’ Spears May Sometimes Harm the Knight.” Peasants in Military and Social Conflicts of the High Middle Ages

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (148), št. 3-4, str. 280–304, cit. 163

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (148), No. 3-4, pp. 280–304, 163 notes

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Prispevek poskuša osvetliti kmečko soustvarjanje dogodkovne zgodovine v času uveljavitve fevdalizma. Pojavi, kot so kmečki upori in kmečki odpor proti fevdalni ureditvi, gibanje za božji mir, udeležba kmetov v srednjeveškem vojskovanju in vsakdanji konflikti med kmeti samimi, namreč opozarjajo na to, da srednjeveško plemstvo ni doseglo enostavne in enkratne zmage, s katero je za dolgo časa utišalo preproste podeželane. Srednjeveški viri, ki so pri družbenih vprašanjih motrili tudi konflikte, ponujajo vpogled v družbeno interakcijo, v kateri so škarje resda v rokah elite, a tudi kmetje niso izpustili iz svojih rok platna.

This paper explores to what extent the peasant population participated in and co-created event history during the introduction and consolidation of the feudalism. Peasant revolts and resistance to the feudal system, the Peace of God movement, peasant participation in medieval warfare, and daily conflicts among peasants themselves, all indicate that the victory of the medieval nobility with which it silenced the common rural people for a long time was neither easily achieved nor final. Medieval sources that explored social issues and also took into account various conflicts, give an insight into the social interaction of that time. While it is true that the shears were indeed in the hands of the ruling elite it is also true that the peasant population firmly held the linen in their hands.

Ključne besede: kmetje, srednji vek, vojaška zgodovina, kmečki upori

Key Words: peasants, Middle Ages, military history, peasants revolts

Avtorski izvleček

Author’s Abstract

Splošni razvoj v obravnavanem obdobju in prostoru

O kmečkem prebivalstvu srednjega veka le redko razmišljamo kot o aktivnem sotvorcu dogodkovne zgodovine. V slovenskem zgodovinopisju so kmetje kot soustvarjalci politične zgodovine obravnavani šele za časa velikih kmečkih uporov poznega srednjega in zgodnjega novega veka, medtem ko zgodovina zgodnejših obdobj v kmetih vidi predvsem pasivno in podrejeno množico proizvajalcev. Seveda je tak pogled v veliki meri upravičen. Vseeno pa ne odstira tudi drugih slojev življenja kmečkega prebivalstva. Naloga prispevka ni prevrednotenje predstav o srednjeveški družbi na splošno, pač pa ugotavljanje, ali so kmetje vendarle tudi v politično-dogodkovni sferi lahko imeli podobno aktivno vlogo kot na primer na področjih gospodarske ali kolonizacijske zgodovine. V raziskovanem obdobju je udejstvovanje srednjeveških kmetov v bolj ali manj nasilnih, vedno pa konfliktnih dejanjih, občasno vzbudilo pozornost tedanjih piscev. Zlasti, če je bilo delovanje kmetov uperjeno proti prevladi vladajočih slojev. V kolikšni meri torej verz iz nemške pesnitve »Eupolemius«, ki je bila napisana v 12. stoletju našega štetja in ki je uporabljen za naslov članka, odraža družbeno realnost?¹

V raziskavo so vključeni podatki iz ozemelj Svetega rimskega cesarstva, francoskih in italijanskih dežel, v času širjenja in konsolidacije fevdalnega reda, torej nekako od vzpostavitve karolinške nadoblasti v osrednji Evropi na prehodu iz 8. v 9. stol. do visokega srednjega veka, ko se je z uveljavitvijo viteštva dokončno reformiral plemiški sloj, s tem pa so se preobrazile ideje o družbeni ureditvi in posledično tudi družbena ureditev sama. Ravno tako pomemben za preobrazbo družbe je bil hkratni proces uveljavljanja mest. Ker zbrani in predstavljeni podatki izvirajo iz med seboj oddaljenih stoletij in regij, jih ne gre brez zadržkov stkati v tapiserijo splošnoveljavnih vzorcev obnašanja kmetov, ki naj bi veljala za vsa območja celinske Evrope v vsem obravnavanem časovnem razponu. Srednjeveški kmet tako ni večni upornik, njegova dejanja odpora niso vedno in povsod enaka, niti ni vedno potencialni vojaški obvezanec. Ponujajo pa ti podatki vpogled v različne posamezne obrambne in rekrutacijske načrte oblasti, ki so predvidevali mobilizacijo kmetov, v prizadevanja kmetov po zagotavljanju lastne varnosti ter v mogoče odporniške oz. uporniške strategije kmečkega življa.

Pojem »kmečko prebivalstvo« je v članku uporabljen v kar najširšem smislu, torej kot oznaka za zelo različne kategorije podeželskega prebivalstva neplemenitega

¹ Freedman, *Images of the medieval peasant*, str. 184.

porekla, katerega glavna dejavnost je bila kmetijstvo. Oznaka se torej nanaša tako na osebno svobodne kmete z lastno alodialno posestjo kot na podložnike in tiste osebno nesvobodne osebe, ki skrbijo za dominikalno posest. Morda lahko raznovrstnost podeželske družbe najbolje ilustrira dejstvo, da so imeli svobodni kmetje lahko svoje služabnike oz. hlapce.² Ob tej poenostavitvi je treba dodati, da je bil družbeni položaj posameznika in skupnosti navadno ključnega pomena pri vprašanjih, ki jih raziskava obravnava. Upor in odpor nikakor nista nujno dejanji obupa, ampak zelo pogosto kažeta na samozavest in poskus zavarovanja lastnih pravic in interesov ali poskus iskanja zadoščenja ob kršenju le-teh.³

Vseeno pa sta nujni vsaj kratki ponazoritvi tako glavnih procesov v obravnavanem obdobju kot osnovne razslojenosti kmetstva, na katero so vplivali različni ekonomski, družbeni in politični dejavniki. V Evropi so se namreč v stoletjih med širjenjem karolinške oblasti, ki je vsrkala različne plemenske države, in nastopom visokega srednjega veka na podeželju odvijale pomembne spremembe. Kmetje so bili sprva tako kot drugi sloji prebivalstva razdeljeni glede na svoj osebni položaj, ki je obsegal kategorije svobodnih, deloma svobodnih in osebno nesvobodnih oseb (*liberi*, *liti* in *servi*). V visokem srednjem veku je prišlo do poenotenja. Kmetje so bili poslej kolektivno opredeljevani glede na način bivanja in preživljanja kot *agricolae* (poljedelci) in *rustici* (podeželani), osebnemu položaju posameznega kmeta je bilo pri tem posvečene malo pozornosti.⁴ Družbene razlike med posameznimi kategorijami kmetov so postale manj pomembne kot njihova oddaljenost od drugih družbenih kategorij rojevajoče se tridelne sheme, tj. vitezov in duhovnikov. Kmetje so bili poslej podložni, bili so oskrbovalci, odrezani od vzvišenih opravil, od dolžnosti, ki plemenitijo – vojskovanja in molitve.⁵

V karolinški dobi so za varnost podeželskega prebivalstva, poleg kmetov samih seveda, saj ne smemo pozabiti dejstva, da so bili kmetje tako v karolinški državi kot v sosednjih gentilnih družbah kot vojaški obvezanci⁶ po eni in plenilci ter tarče razbojnikov in sovražno nastrojenih sosednjih skupnosti po drugi strani vajeni orožja (še v poznem srednjem veku so "divjaški" kmetje, bivajoči v težje dostopnih regijah, kakršna je npr. gorata notranjost apeninskega polotoka, predstavljali strah in trepet za mnoga mesta in zemljiške gospode⁷), v določeni meri skrbeli kralj in njegovi uradniki, a se je že z razvojem imunitet oblast nad kmečkim prebivalstvom odmikala od sfere javne oblasti.⁸ Razmere so se še veliko bolj spremenile s propadom karolinškega imperija, katerega je spremljalo usihanje monarhove oz. javne moči. Fragmentacija političnega zemljevida je spodbujala težnje aristokratov in njihovih

² Duby, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, str. 37.

³ Glej npr. v Samuel K. Cohn, *Lust for Liberty, The Politics of Social Revolt in Medieval Europe*, in Werner Rösener, *Peasants in the Middle Ages*, str. 237 in naprej.

⁴ Rösener, *Peasants in the Middle Ages*, str. 12.

⁵ Več o ideologiji treh redov srednjeveške družbe v Duby, *Trije redi ali imaginarij fevdalizma*.

⁶ Halsall, *Warfare and Society in the Barbarian West*, str. 93.

⁷ Cohn, *Lust for Liberty*, str. 28 in naprej.

⁸ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand vom 9. bis zur 13. Jahrhundert*, str. 64 in naprej.

podpornikov po uveljavitvi in razširitvi kroga svojega vpliva. Fevdalni red se je zasnovo predvsem na osebnem bogastvu plemičev, ki jim je omogočilo postavljanje gradov in vzdrževanje vojaških spremljevalcev. Pomenljivo je, da je število gradov hitro naraščalo v času slabenja moči Karolingov in ko notranjosti Evrope niso več ogrožali Saraceni, Madžari in Vikingi.⁹ Poleg tega, da je novozgrajeni plemičev grad poslej zagotavljal neizbežnost oddajanja dajatev in opravljanje tlake, je bila tudi sama gradnja gradu veliko breme za okoliške kmete.¹⁰ Skupnega zaščitnika ljudstva, kralja, so torej nadomestili mnogi lokalni veljaki, ki so izkoriščanju svojih zemljiških posestev posvečali veliko pozornost, s tem pa so navadno vzpostavljali tudi večji nadzor nad podrejenim kmečkim življem.

Nastopili so skratka barviti časi preobrazbe ustroja oblasti in historiografsko izročilo prej namiguje na pogosto nelagodje, ki so ga poslej morali občutiti nezavarovani kmetje, kot na spokojnost podeželja. Pri opisovanju odnosov med elito in podrejenimi skupinami pa moramo biti previdni. Upoštevati moramo, da družbenih razmer ni določal zgolj »razredni boj«, ampak tudi njegov pomirljivejši nasprotni pol – družbeni konsenz, ki je bil nekoč in ostaja danes vezivo vsake družbe. Avtoriteta zemljiškega gospoda ni temeljila izključno na prisili, nasilju. Nastopati je moral predvsem kot ugleden zaščitnik skupnosti. Zlasti časi preizkušenj so razkrili recipročnosti med vladajočimi in vladanimi. Zemljiški gospodje so v primerih velikih stisk svojim podložnikom ublažili dajatve,¹¹ odprli svoja skladišča in razdeljevali zaloge živil tudi med sosednje male posestnike, lokalni skupnosti so zagotavljali vojaško varstvo ipd.¹² Še več. Politični interesi so kmete lahko povezali v na videz paradokсна zaveznitva z njihovimi dozdevnimi izkoriščevalci. Na primer na Saškem so tako v uporabi proti vladarju Henriku IV. svoje vrste strnili plemiči in kmetje, čeprav je to zaveznitvo doživljalo tudi krize.¹³

To pa ne pomeni, da so bili odnosi med vladajočimi in podrejenimi na splošno rožnati. Vodilna družba je zlasti od visokega srednjega veka naprej o kmetih našla malo prijaznih besed in jim je navadno očitala prostaštvo in topoglavost, grdoto, prepirljivost in pretepaštvo,¹⁴ vendar je v šaljivih pesmih obravnavane dobe moč najti tudi stereotip lokavega kmeta, kakršen je na primer Unibos, kmet, ki nastopa v pesnitvi, ki je morda nastala že pred 11. stoletjem. Preprosti in revni naslovni junak je večkrat prelisičil župana, župnika in uradnika.¹⁵ Medtem ko so nižje sloje v karolinški dobi označevali kot *pauperes* ter *inerme vulgus*, torej kot ubožne in predvsem nemočne, so kasneje v okviru tridelne sheme dobili še eno, tokrat bolj pozitivno oznako – poslej so bili predstavljeni tudi kot marljivi prehranjevalci družbe.¹⁶

⁹ Moore, *Prva evropska revolucija, ok. 970–1215*, str. 88. Duby, *Trije redi*, str. 188–192.

¹⁰ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 426.

¹¹ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 144.

¹² Duby, *Rural Economy*, str. 57.

¹³ Lampert von Hersfeld, *Annales*, str. 179 in 225.

¹⁴ Freedman, *Images of the medieval peasant*, str. 2.

¹⁵ Pesnitev je objavljena tudi na spletu. *Unibos*, <http://escholarship.org/uc/item/1rw9j11x#>

¹⁶ Freedman, *Images of the medieval peasant*, str. 2. Duby, *Trije redi*, str. 118–123.

Kljub očitnemu glavnemu procesu obvladovanja podeželja s strani plemstva, se vsi kmetje niso nahajali v enakih razmerah. Kmečko prebivalstvo, ki je bilo podvrženo nebrzdanemu, pogosto nasilnemu podrejanju s strani lokalne aristokracije, je seveda živelo v precej bolj negotovih razmerah kot kmetje, ki so jih lahko šteli vladarjevi uradniki, povezanost v gibanju za božji mir, širokogrudnejši privilegiji, ki so jih zlasti v visokem srednjem veku kmetom namenili zemljiški gospodje v zameno za kolonizacijo še neizkrčenih področij ali pa preprosto odmaknjenost njihovih bivališč od centrov gosposke moči. Nesvobodne osebe, zaposlene z različnimi nalogami na dominikalni posesti, so imele drugačen položaj kot kmetje, ki so jih zemljiški gospodje posadili na podložne kmetije, zlasti v primerih, ko se je posest teh podložnikov nahajala daleč od sedeža zemljiškega gospoda in je bila zato podvržena manjšemu nadzoru in manjši tlaki.¹⁷ Od obeh skupin so se sprva dokaj ostro ločili osebno svobodni kmetje s svojo alodialno posestjo. Položaj kolonov v romanskem svetu se je razlikoval od položaja kmetov v notranjosti.¹⁸ Prav tako je bilo gotovo drugačno življenje kmeta, ki je živel v notranjosti Svetega rimskega cesarstva, kot življenje kmeta, ki je živel ob pogosto nemirni meji z zahodnimi Slovani ali pa Madžari. Razmere v času širjenja in konsolidacije fevdalne družbene ureditve so bile drugačne od tistih v visokem srednjem veku, ko sta nastanek teritorialnih gospostev in okrepitev centralne monarhične oblasti obrzдалa prejšnje plemiško prerivanje za oblast. Nič manjši ni bil za kmečko prebivalstvo pomen premika od avtarkičnega gospodarstva k ponovni razširitvi denarnega poslovanja in k trgovskemu razcvetu, ki ga je spodbujala vnovična rast evropskih mest. Vse te okoliščine so namreč vplivale na potrebo po varnosti, vojaškem potencialu kmetov in pritegnitvi kmetov k obrambi, hkrati pa tudi na zmožnost odpora proti fevdalni ureditvi.

Nasilne oblike odpora proti fevdalnemu redu in proti posameznim fevdalcem

Kljub temu da vzrokov za nezadovoljstvo večinskega prebivalstva ni manjkalo, je do velikih kmečkih uporov, kakršne poznamo iz poznega srednjega veka in zgodnjega novega veka, v obravnavani dobi prihajalo le izjemoma.

Leta 841 je izbruhnil velik upor kmetov na Saškem, v deželi, ki se je izredno silovito upirala že politični podreditvi Karolingom in kjer so se kmetje v boju proti tuji politični prevladi pogosto povezali s svojim plemstvom. Upor leta 841 je imel za razliko od zgodnejših saških uporov poudarjene socialne motive, saj je bil uperjen proti uvajanju organizacije zemljiške posesti in družbene ureditve

¹⁷ O različnih stopnjah obremenjenosti v *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja*, str. 256.

¹⁸ Različne pravno-gospodarske kategorije prebivalstva so izčrpno predstavljene v zborniku *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. II. zvezek*, str. 279 in naprej. Ogromno podatkov o tej temi sta predstavila tudi DUBY v *Rural Economy* in DOLLINGER v *Der bayerische Bauernstand*.

frankovskega tipa, ki je prizadel predvsem široka sloja svobodnih in polsvobodnih kmetov. Ti so sedaj želeli obnoviti *stellinge*, svoja stara zborovanja, ki so imela tudi vojaški značaj.¹⁹ Cesar in plemiči so deželo »pomirili« šele po več zelo nasilnih vojaških pohodih.²⁰

Precej verjetno je tudi k drugim uporom s strani Karolingov zavojevanih patriarhalnih družb v tem obdobju svoj delež prispevalo nezadovoljstvo širših slojev nad uvajanjem karolinške gospodarsko-družbene ureditve. Tako si lahko razložimo široko podporo Ljudevitu Posavskemu s strani Karantancev in Karniolcev.²¹ Ti so se namreč velikim karolinškim intervencijskim silam postavili po robu v več odprtih bitkah,²² kar pomeni, da so bile tudi vojske domačinov sorazmerno velike. Prevelike, da bi pričakovali, da je vrste upornikov, zbranih na bojnem polju, lahko zapolnilo zgolj domače plemstvo. Za sodelovanje v tako tveganem podvigu so kmetje najbrž imeli svoje razloge. Podobno lahko domnevamo o uporih na Moravskem, ko so tamkajšnji prebivalci ok. l. 900 prenehali plačevati dajatve nemškemu cesarstvu in se začeli odvrčali od krščanstva. Vsekakor so bile obtožbe bavarskih škofov uperjene proti celotnemu moravskemu ljudstvu, ne le proti tamkajšnji aristokraciji.²³ Tudi če je bila za upor odgovorna predvsem slednja, se vsekakor zdi, da je imel odpor široko podporo. Vseeno pa se je na novoosvojenih karolinških ozemljih povežalo več različnih dejavnikov, ki niso izvirali zgolj iz občutenja socialnih in gospodarskih krivic s strani kmečkega prebivalstva, zato jih ne moremo imeti za kmečke upore, ampak za pretežno politično motivirane, verske in socialne upore, pri katerih je sodelovalo tudi kmečko prebivalstvo.

Do odmevnejšega kmečkega upora je po saškem uporih iz leta 841 prišlo šele v dvajsetih in tridesetih letih 13. stoletja v Spodnji Saški, v delti reke Vezere severno od posesti bremenskega nadškofa, kjer so se zaradi kratenja svojih pravic upirali avtonomni kmetje iz Stedingerja. Premagali so več viteških, celo križarskih vojsk, v katere so se vključili plemiči iz širše okolice, a so bili kmetje leta 1234 v bitki pri Alteneschu dokončno poraženi.²⁴

Četudi so bili veliki upori redkost, je pogosto prihajalo do lokalnih uporov in oboroženih prask med kmeti in zemljiško gospodo, na italijanskih tleh pa tudi do konfliktov med kmeti in meščanstvom. Zmag preprostih kmetov nad ošabnimi vitezi ne opeva zgolj nemška pesnitev Eupolemius iz 12. stoletja, ki opisuje zmage ponižanih, slabo oboroženih kmetov nad ošabnimi vitezi,²⁵ pač pa so se v tem obdobju tudi v kronistiko »prebila« poročila o oboroženih spopadih med vodilnimi in podrejenimi družbenimi skupinami.²⁶ Trubadurji, kakršna sta bila šampanjski grof Thibaut IV. in Jocelin, so se večkrat pošalili na svoj račun, ko so pripovedovali, kako so njihova dvorjenja mladim pastircam nasilno prekinili oboroženi kmetje,

¹⁹ Brown, *Vzpon zahodnega krščanstva*, str. 657.

²⁰ Rösener, *Peasants in the Middle Ages*, str. 242.

²¹ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* 2, str. 491.

²² Bogo Grafenauer et al., *Zgodovina Slovencev*, str. 130–131.

²³ Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* 2, str. 244–245.

²⁴ Rösener, *Peasants*, str. 247.

²⁵ Freedman, *Images of the medieval peasant*, str. 184.

²⁶ Arnold, *Medieval Germany 500–1300*, str. 155.

ki so plemiče pregnali od deklet.²⁷ V 13. stoletju so se na primer zaradi davkov večkrat uprli kmetje v okolici Pariza.²⁸ V letih 1233 in 1234 je prišlo do uporov okoliških kmetov proti Genovi.²⁹

Posebno nepriljubljenih plemičev so se kmetje znebili v spontanah izbruhih nasilja in umorih. Neredko se je zgodilo, da je takšno maščevanje podložnikov nad zatiralskim plemičem ostalo nekaznovano.³⁰ Čeprav bi bila legenda o umoru sinov koroške grofice Heme Krške v 11. stoletju s strani upornih rudarjev³¹ izmišljena, je vseeno zgovorna v tem, da možnost nasilnega odpora proti ljudem, ki so bili višje na družbeni lestvici, nikoli ni bila povsem izključena.

Odpor proti uveljavljajočemu se zemljiškosposkemu redu je lahko kmečko prebivalstvo vodil v razbojništvo. Ker so duhovniki kot razbojništvo označevali tudi nasilno dejavnost ambicioznih vitezov v dobi fevdalne razdrobljenosti,³² je socialno poreklo roparjev v naslednjih primerih vprašljivo, vendar njihov preprosti izvor nikakor ni izključen. T. i. *piratas de Carsis et robatores* ter *raptores* omenjata dve sicer ponarejeni listini iz visokega srednjega veka, ki navajata njihove »zasluge« za škodo, povzročeno tržaškim cerkvenim posestim.³³ Ob koncu 12. stoletja so cerkvenim posestim na tleh oglejskega patriarhata precej škode povzročili neposlušni podložniki.³⁴

Nenasilne oblike odpora

Pogostejše kot oborožene vstaje in umori plemičev, dejanja, ki so vedno pomenila precejšnje tveganje za upornike, so bile nenasilne oblike odpora. V Friziji na primer so zatirani prebivalci zapustili svoje vasi in se umaknili v gozdove, kjer so si postavili nove naselbine. Frizijski primer sicer precej običajnega pojava bežanja kmetov zaradi nevzdržnosti razmer na posameznih zemljiških gospodstvih je nenavaden zato, ker se je stopnjeval v razbojništvo. Tu so se namreč ubežni nezadovoljneži povezali z roparji in skupaj z njimi prizadejali veliko škode lokalni trgovini. Vendar se ti ljudje na koncu le niso izognili širitvi in utrditvi nove družbene ureditve, saj se je tudi tu sčasoma izoblikovalo plemstvo, ki si je podredilo druge prebivalce in prevzelo skrb za razdeljevanje zemlje, obrambo skupnosti, sodne zadeve in pobiranje dajatev.³⁵ Čeprav so ubegli podložniki lahko postali izobčenci, potepuhi in razbojniki,³⁶ so navadno vendarle rajši izbrali služenje pri kakšnem drugem zemljiškem gospodu, saj je vsak zemljiški gospod hvaležno sprejel dodaten

²⁷ Freedman, *Images*, str. 167–168.

²⁸ Duby, *Rural Economy*, str. 333.

²⁹ Cohn, *Lust for Liberty*, str. 42–43.

³⁰ Freedman, *Images*, str. 183–184.

³¹ Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina – družba, politika, kultura*, str. 56.

³² Duby, *Trije redi*, str. 55.

³³ Franc Kos, *Gradivo* 2, str. 305–306 in Franc Kos, *Gradivo* 3, str. 208.

³⁴ Schmidinger, *Patriarch und Landesherr*, str. 81.

³⁵ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 430.

³⁶ Prav tam, str. 126.

par delovnih rok, ki je poskrbel za večji donos njegovega gospostva,³⁷ kmet pa je bil v zameno deležen ekonomske in pravne varnosti.

Redko med viri najdemo kakšnega, ki priča o pravih med kmeti in pripadniki višjih slojev.³⁸ Oslar Konstantin verjetno ni bil podložnik istrskega samostana sv. Marije, katerega opat je l. 983 po sodni poti uspešno izterjal vrnitev treh kmetij, ki naj bi se jih Konstantin po krivem polastil.³⁹ Kot ena od strank v neki drugi pravdi je označeno vaško prebivalstvo iz okolice Verone.⁴⁰ Leta 828 so menihi iz samostana Cormery, nahajajočega se v bližini mesta Tours, z zmago v tožbi ponovno prisilili zakupnike na svojih posestvih v vasi Antioigne k plačevanju dajatev, nasprotno pa je leta 905 milanska cerkev izgubila tožbo proti kmetom, od katerih je terjala opravljanje tlake.⁴¹

Kmetje so se najpogosteje poskušali pritiskom in omejitvam upreti z izogibanjem opravljanja dolžnosti oz. površnim izpolnjevanjem le-teh.⁴² Iz karolinške dobe se je ohranilo več poročil o zavračanju plačevanja zahtevanih dajatev in opravljanja tlake.⁴³ Na našem prostoru, podrejenem salzburški nadškofiji, so na primer precej odpora spodbudile obvezne dajatve katoliški cerkvi. Šele salzburški nadškof Gebhard je v drugi polovici 11. stol. s prisilo dosegel, da mu je ljudstvo začelo izplačevati običajno desetino, ne več omiljene, ki so jo imenovali »slovanska desetina«.⁴⁴ Leta 1117 je opat samostana Maursmünster v Alzaciji podložnikom prevedel tlako v denarno dajatev in kot razlog za ta ukrep navedel podložniško nejevoljo, površnost in počasnost pri izpolnjevanju svojih delovnih obveznosti. Podobno pritožbo je shranil register samostana sv. Ludgerja ob saškem mestu Helmstedt.⁴⁵

Skupnost se je lahko izvila prevelikim pritiskom, tudi če je v razmere posegla višja oblast. Tako je nemški kralj Henrik II. (cesar je postal kasneje) med javnim deljenjem pravice na območju Mozele na prelomu 1002/1003 zaradi prošenj zatiranega prebivalstva razsodil, da mora tamkajšnji vojvoda razrušiti svoj grad Morsberg.⁴⁶ Na Saškem so v podobnem primeru zadeve v svoje roke vzeli kar preprosti okoliški prebivalci sami. Tokrat je bila posadka kralja Henrika IV. tista, ki je z gradu Harzburg pritiskala na okoliško prebivalstvo. Saški kmetje so zato na lastno pest povsem razrušili grad, ko je bil ta zaradi sklepa mirovnih pogajanj sicer že deloma porušen.⁴⁷

V visokem srednjem veku so proteste spodbujale spremenjene razmere. Razvoj mestne kulture in mestnega gospodarstva ter krepitev denarne ekonomije so namreč podeželskemu prebivalstvu omogočili alternativne načine preživljanja. Povečala

³⁷ Prav tam, str. 342.

³⁸ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, II. zvezek*, str. 485.

³⁹ Kos, *Gradivo* 2, str. 375.

⁴⁰ Prav tam, str. 402.

⁴¹ Duby, *Rural Economy*, str. 50.

⁴² Rösener, *Peasants*, str. 238–239. Freedman, *Images*, str. 296.

⁴³ Prav tam, str. 243.

⁴⁴ Kos, *Gradivo* 3, str. 128.

⁴⁵ Rösener, *Peasants*, str. 243–244.

⁴⁶ *Ottoman Germany, The Chronicon of Thietmar of Merseburg*, str. 223–224.

⁴⁷ Lampert von Hersfeld, *Annales*, str. 233.

sta se obseg in pomen trgovine in obrti. Pomembna sta bila tudi nasprotna procesa, ki ju je sprožila kolonizacija v tem obdobju: zemljiški gospodje so si po eni strani prizadevali omejiti gibanje podložnikov in jih s tem vezati na obdelovanje njihove posesti, po drugi strani pa so ponujali razne olajšave in ugodnosti tako kolonistom kot tistim, ki so ostajali na starih posestvih, saj so se bali uhajanja slednjih.⁴⁸ Poleg tega je bil to čas dokončne uveljavitve vasi. Če je bilo v zgodnjem srednjem veku kmečko prebivalstvo večinoma razporejeno po majhnih zaselkih, samotnih kmetijah ali v bivališčih, ki so sestavljala kompleks gosposkega dvora, je opustitev pridvornega gospodarstva v visokem srednjem veku omogočila oblikovanje vaških naselbin, ki so bile manj podvržene nadzoru zemljiškega gospoda.⁴⁹ Zlasti lastniki majhnih posestev, ki jih je skupno bivanje v vasi tesno povežalo, so lahko poslej lažje branili lastne interese, ob tem pa so tudi vzpostavili nekakšen dualizem vasi in zemljiškega gospostva oz. določen umik vasi od gosposkega nadzora.⁵⁰

Gibanje za božji mir in deželni mir

Od različnih zgoraj omenjenih oblik odpora proti plemiškemu izkoriščanju se razlikuje oblikovanje družbenega pojava, imenovanega gibanje za božji mir, v katerem so se v iskanju varnosti povezali duhovščina in meništvo ter kmetje. Za razliko od priložnostnih uporov in odporov je namreč gibanje za božji mir predstavljalo program, zahtevo po preoblikovanju družbe, za uveljavitev pacifizma znotraj mej zahodnega krščanstva.

Slabitev monarhične oblasti v Franciji je omogočila posvetnim plemičem, da so lažje uveljavljali svoje interese in vodili lastno dinastično politiko. Seveda so bili kraljevih opominov glede nedopustnosti zatiranja nižjih slojev v preteklosti poleg posvetnih deležni tudi cerkveni gospodje,⁵¹ vendar objestni vojščaki po zatonu močne centralne oblasti niso ogrožali samostanskih in cerkvenih posesti nič manj kot kmečkih. V odsotnosti močnega zaščitnika so francoski škofje na prehodu iz 10. v 11. stoletje sklicali več koncilov, na katerih so obsodili nasilje plemičev in nasilnežem zagrozili z izobčenjem, ob tem pa so se naslonili na podporo množic. Soudeleženci zborovanj v okviru gibanja za božji mir so se v navzočnosti relikvij zaprisegli k vzajemnosti in k zaščiti nižjih slojev ter duhovščine in meništva.⁵² Da bi dosegli spoštovanje miru, so voditelji lahko pozvali k oblikovanju oboroženih kmečkih milic.⁵³ Sčasoma je gibanje do določene mere res umirilo poprejšnje nebrzdano nasilje, čeprav so podeželje tudi v naslednjih stoletjih pogosto pretresale

⁴⁸ Rösener, *Peasants*, str. 243–245.

⁴⁹ Prav tam, str. 49 in naprej.

⁵⁰ Duby, *Rural Economy*, str. 170.

⁵¹ Npr. Kos, *Gradivo* 2, str. 57–58.

⁵² Moore, *Prva evropska revolucija*; str. 25 in naprej. *New Cambridge Medieval History*, Vol. III, 900–c.1024, str. 28 in 454.

⁵³ France, *Western Warfare in the Age of the Crusades*, str. 72. Freedman, *Images*, str. 182–183.

fajde in vojne, v katerih so trpeli predvsem nižji sloji.⁵⁴ Vzpostavil se je red, čeprav pogosto nemiren in za večino nepravichen. Še več, plemstvo je v idealu viteštva, ki se je začel rojevati, deklarativno prevzelo težnje skupnosti preprostih in duhovščine, torej načela gibanja za božji mir, in poslej imelo obrambo šibkih za eno od svojih dolžnosti in vrlin.⁵⁵

Podobno vlogo kot v Franciji gibanje za božji mir so na tleh Svetega rimskega cesarstva igrali *Landfrieden*, vendar je bila tu osrednja oblast močnejša, zato so za razglašanje deželnega miru skrbeli poleg visoke duhovščine tudi cesarji sami. Ne glede na to pa je bil posamezen deželni mir navadno časovno in prostorsko omejen (prvi je bil izdan l. 1012 in je veljal za Saško). V času trajanja miru je bil kršiteljem le-tega zagrožen izgon in razdelitev njegove posesti med njegove dediče, ki so navadno težko pričakovali, da bodo sami prevzeli oblast na gospodstvih. Nalogo spoštovanja ter izvajanja miru je prevzela vsa skupnost, od katere se je pričakovalo, da bo z orožjem preganjala morebitne kršilce.⁵⁶

K varovanju miru so bili tako v Franciji kot v cesarstvu torej poklicani kmetje, čeprav so sicer z izgubo svoje osebne svobode povečini izgubili tudi pravico do nošnje orožja.⁵⁷ Srednjeveška družba je namreč poskušala odtegniti kmete od nasilja, predvsem tistega, ki bi ga spodbujali konflikti med samimi kmeti, in si s tem zagotoviti osnovno gospodarsko stabilnost. Ta izvzetost iz bojevanja je v družbi, ki je slavila vojaški pogum, neizogibno privedla do znižanja socialnega položaja kmetov.⁵⁸ Pravilo je poznalo izjeme in na določenih območjih in pod določenimi pogoji so kmetje še naprej lahko zaradi varnostnih razlogov nosili orožje.⁵⁹ Večinoma pa so od 11. stoletja kmetje obvezani samo še k hrambi, ne več k svobodni nošnji lastnega orožja, katerega so bili sicer obvezani uporabiti v pregonih zoper kršilce miru,⁶⁰ uporabili pa so ga lahko tudi v sodnih dvobojih.⁶¹

Vpoklic kmetov v vojsko

V srednjem veku je bila, kot je bilo omenjeno že zgoraj, zmožnost vojskovanja tista, ki je predstavljala osnovno ločnico med plemiškim in podrejenim kmečkim položajem. Že v karolinški državi se je tako za kmečko prebivalstvo pogosto uporabljalo pojem *inerme vulgus*,⁶² ki poudarja nevojaško naravo podrejenih družbenih skupin. Ta vojaška razmejitev med svobodnimi in nesvobodnimi pa se ob natančnejšem prebiranju vendarle lahko izkaže za precej porozno, kar ne velja

⁵⁴ *New Cambridge Medieval History, Vol. III*, str. 28.

⁵⁵ Lopez, *Rojstvo Evrope*, str. 189.

⁵⁶ Arnold, *Medieval Germany*, str. 151 in naprej. Nekaj primerov o neučakanosti in upornosti plemiških sinov v Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 112.

⁵⁷ Fehr, *Das Waffenrecht der Bauern im Mittelalter*, str. 112–114.

⁵⁸ Fehr, *Das Waffenrecht*, str. 133–138 in 159–160.

⁵⁹ Prav tam, str. 138–139.

⁶⁰ Prav tam, str. 152–154.

⁶¹ Prav tam, str. 177–178.

⁶² Freedman, *Images*, str. 177.

zgolj za zgodnji srednji vek in karolinško državo, ko so bila prehajanja iz nižjega v višji družbeni sloj pogostejša,⁶³ pač pa tudi za visoki srednji vek.

Za vojaške potrebe so bili v karolinški dobi mobilizirani tako svobodni kot osebno nesvobodni ljudje. V tej dobi so se k prvim, torej k svobodnim, še vedno prištevali številni mali kmetje. Vseeno pa so zahodnofrankovska zemljiška gospodstva že od merovinške dobe naprej po zgledu galo-rimskih posestev zaokroževala podeželska posestva na račun podeželskega prebivalstva. Mnogi mali posestniki so zapadli v osebno podrejenost. Ne le iz vrst svobodnih oseb, temveč tudi izmed osebno nesvobodnih služabnikov na gosposkih dvorih, imenovanih *mancipia*,⁶⁴ *servi non casati*, *famuli* ipd., so karolinški plemiči izbrali upravitelje svojega premoženja,⁶⁵ pa tudi svoje oboroženo spremstvo.⁶⁶ Poročilo za leto 832 kot soudeležence pohoda zoper Alemanijo, ki ga je sprožil vzhodnofrankovski kralj Ludvik, kasneje znan kot Nemški, navaja svobodne in nesvobodne Bavarce in Slovane.⁶⁷ Vrste teh »nesvobodnih« so gotovo zapolnili služabniki plemstva, ki so bili sposobni za opravljanje vojaške službe. V rižanskem placitu, istrskem viru iz leta 804, so kot nasilneži, ki so škofovski oblasti podrejali Istrane, opisani z gorjačami in meči oboroženi škofovi *famuli*, služabniki.⁶⁸

Znan primer osebno nesvobodnih vojakov, ki so se sčasoma prebili v vrste plemstva, so *ministeriali* in *militi*⁶⁹ – slednji so se pogosto deloma preživljali s poljedelstvom⁷⁰ – in tema kategorijama sorodni *servientes*, *armigeri*, *stratores* ter *armiferi*, *scutiferi*, *militares personae*, *Knechte* ipd., čeprav gre pri slednjih skupinah predvsem za hlapce, ki so se sicer profesionalno ukvarjali tudi z vojaštvom, a se jim navadno ni uspelo prebiti v privilegirane sloje.⁷¹

Karel Veliki je v večjem številu razglasov terjal sodelovanje svobodnih kmetov, ki so imeli premalo sredstev, da bi se sami lahko opremili za vojaško službo. V dekretu iz l. 806–807 je določil, naj vsake tri hube prispevajo po enega vojaka. Če je imel posamezen kmet npr. le pol hube, je bil skupaj z drugimi malimi posestniki obvezan k oskrbi enega kmeta-vojaka. L. 808 je Karel Veliki prebivalstvo nekoliko razbremenil, saj je določil, naj posameznega vojaka preskrbijo z dohodki štirih hub.⁷²

⁶³ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 373–377.

⁶⁴ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, II. zvezek, str. 303. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 84 in 111.

⁶⁵ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 98, 127. Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 226. Rösener, *Peasants*, str. 17.

⁶⁶ Halsall, *Warfare and Society in the Barbarian West*, str. 73, 76 in 96. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 353, 373 in naprej.

⁶⁷ Kos, *Gradivo* 2, str. 93.

⁶⁸ Kos, *Gradivo* 2, str. 22.

⁶⁹ Štih, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, str. 267 in naprej.

⁷⁰ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 281.

⁷¹ Otto of Freising, Rahewin, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, str. 18 (opomba spodaj). Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 282.

⁷² Halsall, *Warfare and Society in the Barbarian West*, str. 93.

Mobilizacija svobodnjakov iz nižjih družbenih slojev oz. svobodnih kmetov pa je pomembno vlogo igrala tudi v kontekstu odnosov med centralo oblastjo in aristokracijo. Karel Plešasti si je leta 864 z ediktom v Pitresu morda poskušal z zahtevo po vojaškem sodelovanju vseh svobodnih oseb, ki so posedovale konja, tudi tistih iz nižjih družbenih slojev, pridobiti vojaško moč, ki bi obšla za ta čas običajno mobilizacijo, v kateri so aristokrati nudili svojo pomoč in svoje spremstvo. To bi prispevalo h krepitvi vojaške in s tem politične moči kralja.⁷³ Tudi če se ozremo na langobardsko kraljestvo, lahko opazimo, da je osrednja oblast poskusila ravno z angažiranjem širših slojev svobodnega prebivalstva omejiti politično moč aristokracije.⁷⁴ Langobardski kralji so se oprli na t.i. arimane (*arimanni*). Ti v osmem stoletju niso bili več zgolj samo vojaki, ampak dozdevno notranje razslojen sloj zemljiških posestnikov, ki je imel pravico do udeležbe v vojskovanju in s tem povezane politične pravice, čeprav ni spadal v vrste langobardske aristokracije. Kralji so spodbujali arimane k udeleževanju zborovanj in so od njih pričakovali prisego zvestobe.⁷⁵

Vladarji so bili k takšnim ukrepom morda prisiljeni zaradi oklevanja aristokratov glede sodelovanja v obrambni vojni, ki bi se odvijala daleč od njihovih lastnih posesti. Takšno vojskovanje namreč ni prinašalo tolikšnih nagrad kot plenjenje na tujem.⁷⁶

Widukund iz Corveya je v drugi polovici 10. stoletja v svojem delu opisal odlok cesarja Henrika I., v katerem je ta terjal, naj v posadkah gradov ob madžarski meji služijo tudi kmetje. Vsak deveti kmet naj bi sodeloval pri vzdrževanju in varovanju gradu (t. i. *agrarii milites*), preostali pa bi grad oskrbovali z zalogami in se v primeru nevarnosti tudi zatekli vanj.⁷⁷ Vključevanje okoliških kmetov v stražarske dolžnosti je bilo splošno razširjeno. Takšni člani grajskih posadk (*agrarii milites*, *milites castrenses*) so sčasoma lahko postali profesionalni vojaki, nekateri med njimi pa so se povzpeli tudi v plemiške vrste.⁷⁸

V visokem srednjem veku kmetje tudi sicer niso izgubili vloge v vojskovanju, čeprav je bil sklic vseh svobodnih ljudi k orožju bolj redek kot v karolinškem času. Pravzaprav se je v cesarstvu zadnja dokumentirana splošna mobilizacija kmetov zgodila leta 946,⁷⁹ in čeprav so v pogostih bojih v cesarstvu kmetje še predstavljali pomemben rekrutacijski bazen,⁸⁰ so jih poslej nanovačili posamezni fevdalci, ne več javna oblast.⁸¹ Po navedbah Otona iz Freisinga je bil vseeno v madžarskem kraljestvu sredi 12. stoletja še v uporabi sistem vpoklica vsakega desetega, osmega itn. kmeta, katerega so preskrbeli in opremili preostali kmetje, ki so ostali doma.⁸²

⁷³ Prav tam, str. 99.

⁷⁴ Prav tam, str. 82.

⁷⁵ Prav tam, str. 81–82.

⁷⁶ Prav tam, str. 89–90.

⁷⁷ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 356–357.

⁷⁸ Prav tam, str. 353, 356 in 357.

⁷⁹ Nicolle, *Medieval Warfare Source Book; Vol. I.*, str. 59.

⁸⁰ Arnold, *Medieval Germany*, str. 66–68.

⁸¹ Fehr, *Das Waffnenrecht*, str. 149.

⁸² Otto of Freising, Rahewin, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, str. 67.

Pogosti so bili primeri sklicev na ravni teritorialnih gospodstev, na tleh cesarstva pa tudi v okvirih starih vojvodin in grofij.⁸³ V oglejskem patriarhatu je v visokem srednjem veku izpričana *impositio peditum*, h kateri so bili obvezani vsi za boj sposobni prebivalci, tudi tisti, ki niso imeli lastnih jezdni konj. Ti prebivalci so imeli omejene politične pravice in za razliko od pripadnikov višjih slojev niso mogli vstopiti v furlanski parlament.⁸⁴ Enaka obveznost je kasneje veljala na Goriškem pod Goriškimi grofi.⁸⁵ Vprašanje je seveda, kako pogosto je bila teoretična obvezanost k vojaški službi tudi udejanjena v praksi.

Okoliške kmete so v vojaško službo pozivala tudi romanska primorska mesta. Trst je v sicer ponarejenem dokumentu, ki je sicer gotovo mlajši od leta 949, v katerem naj bi bil spisan (po mnenju Franca Kosa je mlajši celo za nekaj stoletij),⁸⁶ pričakoval od okoliških kmetov, da naj bi za mestno občino poleg opravljanja tlake in drugih del ter plačevanja davkov v primeru vojne ali siceršnjega ukaza s strani občine prijeli za orožje.⁸⁷

Ni dovolj dokazov, da bi lahko samozavestno sklepali o kontinuiteti sklicevanja kmečkih vojsk v časih izrednih razmer, ki bi trajala od zgodnjega srednjega veka do črnih vojsk v zgodnjem novem veku, ko je bil k obrambi notranjeavstrijskih dežel, Benečije itn. prav vpoklican določen delež kmetov.⁸⁸ Predvsem so, kot že omenjeno, tovrstni sklici na državni ravni zamrli v visokem srednjem veku. Vseeno se zdi, da se je ta koncept ohranjal v obrambni strateški misli skozi ves srednji vek.

Ljudje preprostega porekla so v času visokega srednjega veka med vojaškimi pohodi predvsem skrbeli za potrebe viteštva in njegovih jezdni živali, med bitkami pa služili kot pehota in varuhi prateža. Seveda je vprašanje, če so se ti služabniki sploh novačili med kmečkim prebivalstvom.⁸⁹ Deloma so vitezom na bojiščih seveda služili plemiški oprode in paži. Vendar lahko pričakujemo, da je velik del pehotnih vojakov izhajal iz nastajajočega urbanega in tradicionalnega ruralnega okolja. Uporaba lokov in kasneje zlasti samostrellov na primer, ki je bila v visokem srednjem veku razširjena zlasti pri oblegovalnih operacijah, končno ni poosebljala bistva aristokratskega načina vojskovanja. Poleg tega je treba upoštevati, da je latinska oznaka za vojake, ki se vojskujejo peš, tj. *pedites*, pogosto rabljena pejorativno.⁹⁰ Plemiči, četudi še neopasani z viteškim pasom, so vendarle skrbeli za svoj družbeni ugled in se v normalnih okoliščinah najpogosteje niso bojevali brez svojih konj.

Udeležbi v vojski, ki je prinašala politične pravice, višji socialni položaj in plačilo oz. plen, pa so se številni hoteli izogniti. Vojskovanje je namreč za daljše obdobje človeka, ki se je sicer preživil s kmetijstvom, odtrgalo od opravil, ki so mu zagotavljala vsaj osnove za preživetje. Vojni plen je bil razdeljen glede na osebni

⁸³ Arnold, *Medieval Germany*, str. 67.

⁸⁴ Schmidinger, *Patriarch und Landesherr*, str. 116.

⁸⁵ Štih, *Goriški grofje*, str. 214.

⁸⁶ Kos, *Gradivo* 2, str. 305 (opomba št. 1).

⁸⁷ Kos, *Gradivo* 2, str. 307–308.

⁸⁸ Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, str. 91 in naprej.

⁸⁹ France, *Western Warfare*, str. 68–69.

⁹⁰ Glej npr. Duby, *Trije redi*, str. 226–227. France, *Western Warfare*, str. 64 in naprej.

status, zato so večino pridobili velikaši.⁹¹ Poglavitni razlog za izogibanje je bilo torej finančno breme, ki ga je redno udeleževanje v vojaških spopadih prinašalo malim posestnikom, čemur je pogosto sledilo znižanje družbenega položaja. Iz karolinške dobe so se ohranile pritožbe svobodnih kmetov, ki so jih plemiči načrtno silili v vojaško službo, da bi jih s tem prisilili v podreitev oz. da bi svoje alode podelili plemstvu, to pa bi jih nato na njihovo nekdanjo posest posadilo kot podložnike.⁹² Od vojaške službe so se včasih odkupili celo militi.⁹³ Od karolinške dobe pa do 13. stoletja so se svobodnjaki na Bavarskem lahko izognili vojaški službi s plačevanjem t. i. kraljevega davka (*steura regis*).⁹⁴

V tej luči moramo gledati tudi na imunitetne predpise, ki javnim pooblaščencom prepovedujejo tudi pozivanje kmetov na javna zborovanja oz. *placita*. Seveda gre tu v prvi vrsti za krepitev oblasti gospostva, ki je bilo prejemnik imunitet in s tem izvzeto iz oblasti javnih uradnikov, čeprav v karolinški dobi izvzetost še ni popolna in je kraljeva oblast posegla v razmere znotraj imunitetnega gospostva v primerih krvnega sodstva, poleg tega pa je imunitetno gospostvo vseeno dolžno kralju določene dajatve in storitve.⁹⁵ V podelitvah imunitet je navadno poudarjeno, naj kraljevi uradniki podložnikov ali svobodnih na določenem gospostvu ne silijo k udeležbi na javnih zbiorih. Takšne so na primer formulacije pri podelitvi imunitet koprskemu samostanu l. 908,⁹⁶ tržaški škofiji leta 929,⁹⁷ gradeškemu patriarhatu l. 974.⁹⁸ Zakaj bi prebivalstvo občutilo svojo udeležbo na javnih zbiorih, kjer so navadno razpravljali o političnih in cerkvenih zadevah, pa tudi o sodnih vprašanjih, kot breme in prisilo? Prisotnost na teh zbioranjih, ki so bila skozi ves zgodnji srednji vek dokaj pogost in razširjen pojav, je namreč potrjevala politične pravice udeležencev,⁹⁹ zato se zdi, da so se nižji sloji nepremišljeno odrekli svojim pravicom. Odgovor na ta problem verjetno tiči v tem, da so se *placita* navadno odvijala pred odhodom vojske na pohod.¹⁰⁰ Torej je najverjetneje obremenjujoča ravno možnost vojaškega vpoklica, ki bi lahko doletela udeležence *placita*. Ne nazadnje so se že na rižanskem *placitu* predstavniki istrskih mest pritožili zaradi ravnanja vojvode Ivana, ki je svobodne meščane prisilil k vojaški službi. Slednje so torej vsekakor občutili kot znatno breme.¹⁰¹ S preklicem obvezne udeležbe je bila lahko preprečena nadaljnja erozija političnega, socialnega in gospodarskega položaja svobodnih malih posestnikov. Seveda pa je za fevdalno dobo znanih veliko primerov, ko so se svojim vojaškim obveznostim izogibali tudi vazali, zlasti ko so se njihovi interesi križali z interesi njihovih gospodov.

⁹¹ Halsall, *Warfare and Society*, str. 89.

⁹² Prav tam, str. 94 in 131.

⁹³ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 281.

⁹⁴ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 185.

⁹⁵ Prav tam, str. 64. Tudi Kos, *Gradivo 2*, str. 94–95.

⁹⁶ Kos, *Gradivo 2*, str. 268–269.

⁹⁷ Prav tam, str. 285–287.

⁹⁸ Prav tam, str. 344–346.

⁹⁹ Halsall, *Warfare and Society*, str. 31, 82–83, 95, 99. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 85.

¹⁰⁰ McKitterick, *The Frankish Kingdoms under the Carolingians*, str. 97.

¹⁰¹ Kos, *Gradivo 2*, str. 24–25.

Udeležba kmečkega prebivalstva v vojnah in fajdah

Čeprav kronisti v pripovedovanju o bitkah le izjemoma povedo kaj več od tega, kdo so bili vodilni velikaši in kateri strani je pripadla zmaga, je tu pa tam le mogoče prebrati kakšno omembo o sestavi tedanjih vojska. Vojaški obveznosti svobodnih kmetov v karolinški dobi je v zgornjih vrsticah članka že posvečenih nekaj vrstic. V večini primerov je tudi v kasnejših stoletjih viteško konjenico spremljala pehota. Sestava te je bila heterogena in kot pešaki so navadno služili neplemeniti ljudje urbanega ali ruralnega izvora. Pehotni vojaki se, če omenim zgolj nekaj primerov, v otonsko-salijski dobi (10.–11. stol.) omenjajo v bojih zahodnoslovanskih ljudstev z otonskimi cesarji,¹⁰² v boju Henrika IV. s protikraljem Rudolfom Švabskim, pri uporih Sasov in Turingijcev zoper Henrika IV.,¹⁰³ kmečki vojaki so se bojevali v saškem uporu zoper Henrika IV.¹⁰⁴ in v drugih spopadih, povezanih z investiturnim sporom, ljudje preprostega porekla so omenjeni pri obleganju Mainza l. 1117¹⁰⁵ (oznaka *plebis* v izvirniku¹⁰⁶ namiguje na lokalno prebivalstvo preprostega porekla),¹⁰⁷ omenjena je množica padlih preprostih ljudi (*vulgus*)¹⁰⁸ v bitki med Madžari in Bavarci l. 1146.¹⁰⁹

Številna so poročila o obleganjih. V tem načinu vojskovanja je konjenica pogosto igrala sekundarno vlogo, v ospredje je stopilo delovanje oblegovalnih naprav, samostrelcev, lokostrelcev, pračarjev (*ballistarii, sagitarii, fundibularii*).¹¹⁰ Čeprav moramo biti previdni in z gotovostjo upoštevati, da je plemstvo sodelovalo pri večini oblegovalnih operacij, zlasti seveda pri blokadi in zavračanju izpadov obleganih posadk, v nič manjši meri pa tudi pri naskokih na obzidje, je npr. Thietmar iz Merseburga pri opisovanju obleganja močne poljske utrdbe Glogau omenil lokostrelce in napade z oblegovalnimi napravami, kar namiguje na raznovrstno sestavo vojska.¹¹¹ Tovrstne neviteške enote so stalnica opisov Barbarossovih obleganj italijanskih mest v drugi polovici 12. stoletja.¹¹²

Za visoki srednji vek je predvsem značilna uveljavitev najemniškega vojaštva. Kot najemniki (v virih se za najemnike uporabljajo izrazi *solidarius, stipenditarius, mercenarius*)¹¹³ so poleg vitezov služili pehotni vojaki, ki so povečini izvirali iz nižjih družbenih slojev (cesar Henrik III. je sredi 11. stoletja npr. v svojem pohodu zoper južnoitalijanske Normane sprejemal v službo tudi zločince).¹¹⁴ Zaradi

¹⁰² *Ottonian Germany*, str. 142 in 320.

¹⁰³ *Eleventh-Century Germany, The Swabian Chronicles*, str. 185, 285.

¹⁰⁴ Lampert von Hersfeld, *Annales*, str. 305.

¹⁰⁵ Otto of Freising, *The Deeds*, str. 45.

¹⁰⁶ *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*, str. 28.

¹⁰⁷ Za profesionalno pehoto se navadno v tej dobi pojavljajo drugi termini: *armigeri, stratores, pedites*. Glej v *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*, str. 119, 128, 275.

¹⁰⁸ *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*, str. 53.

¹⁰⁹ Otto of Freising, *The Deeds*, str. 69.

¹¹⁰ *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*, str. 123.

¹¹¹ *Ottonian Germany*, str. 350 in 352.

¹¹² Otto of Freising, *The Deeds*, str. 65, 134, 153, 214, 217, 303 ...

¹¹³ France, *Western Warfare*, str. 73.

¹¹⁴ *Eleventh-Century Germany: The Swabian Chronicles*, str. 94 in 96.

pomanjkanja virov je težko ugotoviti družbeno sestavo teh vojska. Pogosto so najemnike naslavljali glede na regije porekla. Najpogostejše so bili omenjani Brabantinci, pa tudi Aragonci in Gaskonjci oz. Baski, torej prebivalci dežel z večjo ali manjšo stopnjo urbanizacije. Gotovo so med najemnike prehajali tudi kmetje, ki so tvorili najemniške skupine in nastopali kot nekakšne pomožne enote (na primer t.i. *Cotereaux* oz. *Routiers*, ki so že v 12. stoletju delovali v francoskih deželah).¹¹⁵ Verjetno najbolj zloglasna od najemniških vojska te dobe so bili t.i. »Brabantinci«, izhajajoči sicer iz pretežno urbaniziranega Brabanta, ki so v drugi polovici 12. stoletja služili različnim monarhom, npr. Frideriku Barbarossi v Italiji¹¹⁶ in angleškemu kralju Henriku II. v Franciji,¹¹⁷ deloma pa so sledili lastnim koristim pod svojimi voditelji. Najemniki so opravljali različne naloge. Zlasti so bili osovraženi med preprostim prebivalstvom, iz katerega so deloma izhajali tudi sami,¹¹⁸ zaradi požiganja, zajemanja ljudi in plenjenja.¹¹⁹

Poleg vključevanja v skupine najemnikov so bili kmetje v vojskovanje pritegnjeni še na drugačne načine. Predpisi Friderika Barbarosse iz l. 1158 resda omenjajo zgolj viteze in njihove oborožene služabnike (*servientes*, *servi*), vendar Rahewin navaja, da je vojska Friderika Barbarosse v Italiji hitro narasla tudi zaradi priključitve prostitutk in pratežnikov ter služabnikov, ki so si jih poiskali cesarjevi vojaki. Friderik Barbarossa je že v začetku pohoda med predpisi navedel tudi strogo kaznovanje vseh, ki bi med trajanjem vojskovanja vzdrževali priležnice.¹²⁰ Ker tega očitno niso dosledno upoštevali, je splošno prepoved ponovil.¹²¹ To priča o tedanji praksi vzdrževanja prostitutk in vključevanja okoliškega prebivalstva med pratežnike.

Še pomembnejši so podatki, ki nam dajejo informacije o tem, da večja profesionalizacija vojskovanja ni izključevala priložnostne mobilizacije sicer boja manj vajenih kmetov. Stvari so šle ponekod še veliko dlje. Kmetje so še vedno lahko sami poskrbeli za lastno varnost. Nevarnost ni prežala le s strani manjših skupin roparjev, ki bi jim na primer poskušali oteti živino. Kot že rečeno, poljedelci niso imeli preveč razlogov, da bi z naklonjenostjo gledali na najemniške tolpe, ki so lahko štejele znatno število boljše ali slabše organiziranih in povezanih pripadnikov. Izpričanih je nekaj primerov, v katerih so se kmetje tovrstnim plenilcem in izsiljevalcem uspešno postavili po robu. Oborožene skupine kmetov, ki so odigrale vidnejšo vlogo v lokalni obrambi, zasledimo zlasti v Franciji. Tu so kmetje večkrat porazili plenilske čete plačancev, ki so bile v službi angleškega kralja Henrika II. (to se je zgodilo v letih 1173, 1176, 1177¹²² in 1183, ko so t. i. *capuciatos* menda pobili okrog 3000 Brabantincev in dokončno odpravili strahovlado plačancev).¹²³

¹¹⁵ France, *Western Warfare*, str. 70 in 74.

¹¹⁶ Bauman, *Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg*, str. 14.

¹¹⁷ France, *Western Warfare*, str. 74.

¹¹⁸ Prav tam, str. 74.

¹¹⁹ Prav tam, str. 71.

¹²⁰ Otto of Freising, *The Deeds*, str. 203 in 227.

¹²¹ *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I.*, str. 199 in naprej.

¹²² France, *Western Warfare*, str. 74.

¹²³ *Journal of Medieval Military History*, Vol. VIII., str. 17.

Prihajalo je do primerov, v katerih je vojaška moč kmetov ušla nadzoru družbene elite. V Nevstriji in Avstraziji se je v letu 859 z zaprisego povežalo ogroženo preprosto prebivalstvo, ki se je hotelo braniti pred vikinškimi napadi in plenjenjem. To je sprožilo ostro reakcijo karolinških aristokratov, ki so kmečko gibanje nasilno zatrli.¹²⁴ Podobno je upor zoper cesarja Henrika IV. v letu 1075 začelo nasprotovati sicer bojevito saško in turingijsko kmečko prebivalstvo, ko je menilo, da je utrpelo dovolj nesreč. Kmetje so na zborovanju očitali plemstvu, da jih je prepustilo pokolu, ko je bila bitka izgubljena in so plemiči pred cesarsko vojsko zbežali na svojih konjih (plemiči so nasprotno grajali kmete, da jih med bojem niso dovolj odločno podprli in je bila bitka izgubljena zaradi kmečke lenobe).¹²⁵ Plemstvo je kmete le s težavami spodbujalo k nadaljevanju upora, a se je kmetov še večkrat polastilo malodušje in so protestirali proti nadaljevanju vojne, v kateri so tako dolgo vztrajali predvsem zaradi cesarjeve nepopustljivosti.¹²⁶ Če so z izrazom *Mirmidonibus*, ki v srednjeveški leksiki pomeni nezvesto ljudstvo, mišljeni tudi nižji sloji prebivalstva, in ne le »politično« ljudstvo oz. družbena elita, potem je uporni, leta 1035 odstavljeni koroški vojvoda in veronski mejni grof Adalberon Eppensteinski v deželah, ki jim je prej vladal, užival zares široko podporo, saj naj bi se bili tamkajšnji prebivalci pripravljeni upreti cesarjevi odločitvi o Adalberonovi razrešitvi. Grožnja vojaškega spopada, do katerega sicer nato ni prišlo, je v tem sporu povzročila, da je sosednja Bavarska v kriznem času obdržala svoje vojaške sile doma – previdnost, ki morda prej asociira na razmere ob saških in turinških uporih kot na aristokratsko prerivanje.¹²⁷

Vtis, da je bila vloga pehote na bojiščih visokega srednjega veka postranskega pomena, ni utemeljen. Res je, da je viteštvo predstavljalo vojaško elito, vendar je treba ohranjati v mislih dejstvo, da je pehota sodelovala v večini tedanjih bitk in je, če je le bila dovolj disciplinirana in samozavestna, lahko odločila bitko. Iz poročil o poteku najodmevnejših bitk visokega srednjega veka – npr. bitk pri Arsufu, Legnanu in Bouvinesu – so zasluge pehote na bojišču dobro razvidne.¹²⁸ Na velik pomen pehote namigujejo tudi s strani srednjeveških piscev podana številčna razmerja med konjeniškim in pehotnim vojščaki v posameznih vojskah, saj se ta navadno krepko prevešajo v prid slednjih.

Pomembno je, da pri tem upoštevamo tudi naravo tedanjega gospodarstva. To v karolinški dobi, pa tudi še kasneje, vse do vsesplošne razširitve zemljiškokogospodarskega sistema, še ni bilo izrazito poljedelsko, temveč mešano. Evropski kmetje so si sredstva za preživetje ob pretežno še požigalniškem poljedelstvu zagotavljali tudi z živinorejo, nabiralništvom in lovom. Slednji je zanje postal prepovedan šele v začetku 12. stoletja, čeprav so se določene omejitve uvajale že pred tem.¹²⁹ Lov

¹²⁴ Halsall, *Warfare and Society*, str. 32.

¹²⁵ Lampert von Hersfeld, *Annales*, str. 305.

¹²⁶ Lampert von Hersfeld, *Annales*, str. 313–321.

¹²⁷ Kos, *Gradivo* 3, str. 65.

¹²⁸ Asbridge, *The First Crusade*, str. 52–53. Bennett et al., *Fighting Techniques of the Medieval World*, str. 26 in naprej, 101 in naprej ter 111 in naprej. France, *Western Warfare*, str. 158 in naprej.

¹²⁹ Moore, *Prva evropska revolucija*, str. 75 in naprej. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 143. Rösener, *Peasants in the Middle Ages*, str. 99.

je terjal večje rokovanje z lokom in sulico,¹³⁰ preprostima, toda učinkovitima orožjema, ki sta, kar je prav tako pomembno, za svojo izdelavo terjala sorazmerno malo železa. Ta dragocena kovina je bila, vsaj če sodimo na podlagi karolinških inventarjev, v katerih je železno orodje izredna redkost, kmetom do razširitve metalurške dejavnosti v 11. stoletju težko dostopna.¹³¹

Kljub naštetemu pa moramo upoštevati, da je v srednjem veku bojevanje vseeno ostalo v prvi vrsti domena aristokracije. Številni spopadi za oblast so se odvijali zgolj med plemstvom in kmetje so bili večinoma žrtve plenjenja. V večini dinastičnih spopadov in fajd so sprte strani sestavljali aristokrati in njihovi klienti oz. vazali ter služabniki.¹³²

Srednjeveško gospodarstvo bi namreč velike vojske preobremenile oz. izpodkopale, tako zaradi skromnih poljedelskih donosov, ki so bili večkrat premajhni celo za potrebe lokalnega prebivalstva, o čemer nenazadnje pričajo številne lakote (reichenavska kronista Herman in Berthold sta na primer v deželah cesarstva za obdobje 1043–1063 zabeležila kar sedem oz. osem izbruhov množičnega pogina živine in slabih letin),¹³³ kot zaradi odsotnosti mož, ki bi sicer skrbeli za pridelavo hrane.¹³⁴ Z izjemo podeželanov, ki so z razvojem denarne ekonomije vstopili v vrste plačanega vojaštva, je velika večina kmetov v visokem srednjem veku le še priložnostno poskrbela za obrambo skupnosti ali za okrepitev grajske oz. mestne posadke.¹³⁵

Disciplina militaris je bila dosegljiva z izkušnjami, hladnokrvnostjo in samozavestjo v boju, vse to pa so omogočili samo stalno urjenje in spopadi na bojiščih.¹³⁶ Kmeta so zaposlovali opravi na polju in kmetiji. Po mnenju družbene elite so lahko podložniki v spopadu prevladali le z golo silo in nepremišljeno napadalnostjo, zlasti primerno za prostaške pretepe, ki naj bi bili tako pogosti med njimi,¹³⁷ sicer pa naj bi bili kmetje večinoma strahopetni in povsem nesposobni vojaki. Kronisti, ki so seveda izhajali iz višjih slojev, so obsodili vsako oboroženo kmečko gibanje. Poraz teh so vedno imeli za zaslužen kazen za prevzetnost podložnikov. Takšne obravnave so bili deležni frankovski kmetje, ki so se povezali proti Vikingom,¹³⁸ kmečka vojska, ki je v Limoges poskušala uveljaviti božji mir,¹³⁹ in oboroženi francoski kmetje, ki so l. 1184 dokončno razbili roparske Brabantince.¹⁴⁰ Zaradi primerov, ki so bili podani v okviru tega članka, se vendarle zdi, da v ozadju teh predstav o prostaskem in za boj nesposobnem kmetu tiči prej poskus vlivanja samozavesti pripadnikom vodilne družbe kot slikanje realnosti.

¹³⁰ France, *Western Warfare*, str. 69. Duby, *Rural Economy*, str. 8.

¹³¹ Duby, *Rural Economy*, str. 20 in 107. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 337.

¹³² Halsall, *Warfare and Society*, str. 96.

¹³³ *Eleventh-Century Germany*, str. 74, 75, 96, 102–105 oz. 114–118.

¹³⁴ Halsall, *Warfare and Society*, str. 125–133.

¹³⁵ Nicolle, *Medieval Warfare Source Book*, str. 59.

¹³⁶ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 139.

¹³⁷ Freedman, *Images*, str. 158.

¹³⁸ France, *Western Warfare*, str. 68. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 139.

¹³⁹ Freedman, *Images*, str. 178.

¹⁴⁰ France, *Western Warfare*, str. 72.

Konflikti med kmečkimi skupnostmi, krvno maščevanje ter razbojništvo

Do nasilja in plenjenja je prihajalo med sosednjimi kmečkimi skupnostmi ali znotraj le-teh. Zlasti to velja za čas pred konsolidacijo sistema zemljiških go-spodstev, ko je bila oblast vladarjev in aristokracije nad kmeti, ki so živeli daleč od plemiških dvorov, pogosto pretežno nominalna in ko se je kmečko prebivalstvo preživljalo na raznovrstne načine, ne zgolj s poljedelstvom.¹⁴¹ Pogosto je šlo pri tem za konflikte med različnimi plemeni oz. ljudstvi. Obmejno življenje z občasnimi formalnimi izbruhi sovražnosti in spontanimi nasilnimi izgrede ene ali druge skupine je dajalo mnoge priložnosti za gojenje zamer do tujcev. Življenje kmetov ob meji so pogosto spremljali gverila, ropi živine, plenjenje in uničevanje pridelkov ter ugrabitve ljudi.

V Panoniji na primer je morala l. 811 v sporu med osvojenimi Avari in sosednjimi Slovani intervenirati karolinška vojska. V Aachen so se sicer napotili avarski kagan in knezi obdonavskih Slovanov,¹⁴² kar lahko pomeni, da je šlo za napetosti povsem politične narave, a je verjetno, da je neravnovesje in spore povzročala predvsem kolonizacija Spodnje Panonije s strani slovanskih, verjetno vzhodnoalpskih oz. karantanskih kolonistov, kar je spodbujalo etnična nasprotja.¹⁴³ Kolonizacija je tudi v visokem srednjem veku lahko privedla do konfliktov. Ker je na nekaterih področjih že dosegla svoje meje, je tu pogostejše prihajalo do posestnih sporov. Zlasti pomemben je kasneje postal proces krčenja srenjske zemlje, ki je porajal konflikte tako znotraj same vaške skupnosti kot tudi med plemiči in podložniki.¹⁴⁴

Medetnične konflikte, ki so se lahko izrodili v oborožene spopade, omenjajo v rižanskem placitu z začetka 9. stoletja pritožbe zastopnikov istrskih mest in kaštelov, tokrat med slovanskimi kolonisti in Istrani.¹⁴⁵

Tudi pogodbe, ki so jih sklepali cesarji z beneškimi oblastmi, nekoliko osvetlijo življenjske razmere prebivalstva. V pogodbi iz l. 840, katere določila so potrjevali tudi v prihodnje, se obe strani npr. obvezeta k vračanju ubeglih podložnikov. Benečanom je bilo prepovedano trgovati s krščanskimi sužnji, ki so izvirali iz dežel cesarstva. Obe strani sta se obvezali k vračanju ukradene ali zablodele živine, k varovanju trgovcev in omogočanju svobodnega gibanja, k prepovedi rubeža žena in deklet, konj in svinj, k mirnemu reševanju sporov, izročanju morebitnih morilcev ali sokrivcev pri umorih – pri tem sta bili navedeni različni višini glob za umor svobodnega in nesvobodnega človeka –, posebej tudi o kaznovanjih ljudi, ki bi koga skupili.¹⁴⁶ Naštete določbe pričajo o poskusu obeh strani, da bi preprečili

¹⁴¹ Duby, *Rural Economy*, str. 5.

¹⁴² Kos, *Gradivo* 2, str. 39.

¹⁴³ Kos, *Gradivo* 2, str. 18. Tudi v Blaznik et al., *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I. zvezek, str. 72–73.

¹⁴⁴ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, str. 153.

¹⁴⁵ Kos, *Gradivo* 2, str. 24.

¹⁴⁶ Kos, *Gradivo* 2, str. 102–104. Ta oblika pohabljanja se v srednjeveških virih omenja dokaj pogosto. Npr. nad nekaterimi kmeti, ki so se bili prisiljeni udeležiti državljanske vojne na Švabskem, v Alzaciji in vzhodni Frankoniji, so se njihovi nasprotniki maščevali na ta način. Glej v *Eleventh Century Germany*, str. 211.

različna nasilna dejanja, v katera je bilo lahko tako ali drugače vključeno tudi preprosto prebivalstvo.

Nasilni spori so se najpogosteje odvijali na lokalni ravni in znotraj posameznih vasi, kjer so žalitve, povzročanje škode in nasilna dejanja lahko privedli do spopadov med rodbinami in do krvnega maščevanja. Takšno razraščanje nasilja so poskušala preprečiti mirovna gibanja in kolektivno kaznovanje zločincev, ki jih je kot izobčence in kršilce miru lahko nekaznovano ubil vsak član skupnosti,¹⁴⁷ ter prepovedi nošnje orožja, a ta prizadevanja niso bila povsod in v vseh časih uspešna.¹⁴⁸ Kot neformalna oblika iskanja pravice je bilo, povsem drugače kot fajda, krvno maščevanje dostopno vsem, ni poznalo pravil in je presegalo vsakršne družbene delitve. Sorodstvo prizadetega iz vrst podložnikov se je tako v primeru prelite krvi lahko maščevalo celo plemiču in njegovi družini.¹⁴⁹ To pa nikakor ne pomeni, da je bilo takšno samovoljno iskanje pravice zaželeno. Saško zrcalo (*Sachsenspiegel*), pravni vir z začetka 13. stoletja, je na primer določal hude telesne kazni ali terjal sodni dvoboj že v primeru, da si je nekdo pravico samovoljno poiskal z ropom ali krajo.¹⁵⁰

Da bi preprečila krvno maščevanje in ohranila mir na deželi, je srednjeveška družba ohranjala stare sisteme denarnih glob, ki bi pomirile oškodovano stran, ter si prizadevala za soočenja sprtih strani pred pristojnimi sodišči. Še več. Pripadnikom vaške skupnosti je bila zagotovljena varnost na njihovih domovih. Nasilneža, ki je vdrl v dom vaščana, so doletele hude kazni.¹⁵¹ V pravnih virih visokega srednjega veka, kakršno je Saško zrcalo, so s kopico pravil regulirali vaško življenje tako, da bi onemogočili vsaj najbolj vsakdanja trenja. Predvidene niso bile zgolj globe za različno škodo, povzročeno posamezniku ali njegovi posesti. Vsak kmet je moral poskrbeti tudi za malenkosti, ki same po sebi niti niso ogrožale zdravja in premoženja sosedu. Tako npr. napušč strehe ni smel viseti nad sosedovo posestjo,¹⁵² kmetova peč je morala imeti pokrit dimnik, da ni raznašalo dima in saj po sosedovi posesti, peč in latrina sta morali biti ustrezno oddaljeni od sosedove posesti ipd.¹⁵³ Takšne malenkosti so seveda ogromno prispevale k omejevanju sporov med sosedi.

Kmečka pribežališča

Pred nasiljem so se kmetje poskušali zaščititi na različne načine. Najpogosteje so se pred nasilniki poskrili v gozdove ali pa so utekli v utrjene kraje, kot so bili večji trgi, mesta, dvori, cerkve in samostani, kasneje, v visokem srednjem veku pa tudi gradovi,¹⁵⁴ čeprav je treba vzeti v obzir, da so v primeru resnejših

¹⁴⁷ Npr. *Sachsenspiegel oder Sächsisches Landrecht*, str. 200.

¹⁴⁸ Rösener, *Peasants*, str. 174–175. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 87.

¹⁴⁹ Fehr, *Das Waffnenrecht*, str. 142–145.

¹⁵⁰ *Sachsenspiegel*, str. 76–77.

¹⁵¹ Duby, *Rural Economy*, str. 6–7.

¹⁵² *Sachsenspiegel*, str. 178.

¹⁵³ *Sachsenspiegel*, str. 179.

¹⁵⁴ Kosi, *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem*, str. 20.

napadov večjih sil, ki so bile pripravljene na obleganje, utrjeni kraji lahko zavrnilo begunce, saj bi njihova nastanitev pomenila velik pritisk na omejene zaloge živil, predvidenih za vzdrževanje branilcev, in s tem dodatno izpodkopala obrambne zmogljivosti utrd. Zlasti vladarski dvori v karolinški ter otosko-salijski dobi so bili običajno zgrajeni tako, da se je vanje v času kratkotrajnejše nevarnosti lahko zateklo okoliško prebivalstvo.¹⁵⁵

Pri obrambi utrjenih krajev so kmetje pogosto aktivno sodelovali. Zgoraj sta bila omenjena primera soudeležbe kmetov pri postavljanju in varovanju gradov na vzhodni meji cesarstva v času Henrika I. in pri obrambi Trsta.

Ponekod so kmetje sami poskrbeli za izgradnjo obzidij oz. lastnih utrjenih krajev. Takšni primeri so razširjeni predvsem v sosednji Italiji. V osrednjem delu dežele, zlasti Laciju, so v 10. stoletju na vrhovih vzpetin zrastle utrjene, navadno kamnite vasi. Čeprav so v njih kasneje imeli sedeže zemljiški gospodje oz. njihovi uradniki, vloženi trud kaže na iniciativo kmetov pri njihovi izgradnji.¹⁵⁶ Enak proces najdemo tudi v severni Italiji. Tudi tu so kmetje v lastni režiji utrjevali vasi in celo gradili gradove, ki so potem bili v njihovi solastnini.¹⁵⁷ Kmetje so za svojo varnost s postavljanjem svojih bežigradov, utrjenih pribežališč, namenjenih vsaj začasni zaščiti okoličanov, in z utrjevanjem vasi poskrbeli tudi na drugih evropskih območjih.

Kot posebno zatočišče so veljala posvečena tla cerkve, samostana, pokopališča in ograjenega vaškega jedra, kamor so se lahko zatekli tudi podložniki, ki so zakrivali kakšen zločin, pobegnili svojemu gospodu ali pa so tja pribežali pred nasiljem. Na posvečena tla je bilo prepovedano stopiti vsem oboroženim osebam. Ker tu sodna oblast posvetnega gospoda ni imela veljave, so se zločinci in ubežniki tu lahko podredili sodbi cerkvenega sodišča.¹⁵⁸

Plemstvo je v visokem srednjem veku v težnji po obvladovanju podeželja zagotovo odklonilno gledalo na preostale kmečke utrdbе, ki bi lahko postale jedro odpora in bi hkrati ogrožale zaščitniško vlogo plemiča in njegovih gradov – slednji so deloma prevzeli tudi vlogo pribežališč za kmečko prebivalstvo –, če nam pogosto negativen odnos plemstva do kasnejših taborov na notranjeavstrijskih tleh poznega 15. in 16. stoletja lahko ponudi uporabno paralelo.¹⁵⁹ Vsekakor se zdi, da so v tem obdobju bežigradi postajali manj razširjeni, saj so jih zasenčili trdnjši gradovi in mestna obzidja. S tem pa trenda postavljanja kmečkih utrdb ni bilo nepreklicno konec. Na francoskem podeželju na primer so kasneje, med stoletno vojno, omejene kmečke utrdbе, kakršni sta bili utrjena kmetija v vasi Longueil-Sainte-Marie (l. 1359) ali pa utrjena cerkev v vasi Chatres. Branilci prve so se uspešno ubranili pred angleškimi oblegovalci, medtem ko je bila usoda branilcev utrjene cerkve, po opisu

¹⁵⁵ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 357. Štih, Simoniti, Vodopivec, *Slovenska zgodovina*, str. 102.

¹⁵⁶ Fichtenau, *Living in the Tenth Century*, str. 83–84 in 350–353.

¹⁵⁷ Prav tam, str. 353.

¹⁵⁸ Dollinger, *Der bayerische Bauernstand*, str. 77. Moore, *Prva evropska revolucija*, str. 106–107. Fehr, *Das Wafferecht*, str. 169.

¹⁵⁹ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 201.

kronista zlasti zaradi njihove nesloge, manj srečna.¹⁶⁰ Nov zenit so kmečke utrdbe na naših tleh doživele v poznjesrednjeveških in zgodnjenovoveških taborih.

Kmetje pa niso utrjevali svojih vasi le v nevarnih časih. Njihove utrdbe niso bile zgolj izraz želje po varnosti, ampak tudi izraz samozavesti in bogastva vasi. Razmah mestne kulture v visokem srednjem veku in spremenjene razmere na podeželju, kjer se je s spreminjanjem velikih dominikalnih posesti v podložne hube formirala vaška skupnost, so ponekod ponovno preobrazile podobo vasi. Marsikatera vas v premožnejših in urbaniziranih regijah Evrope se je po zgledu mest samozavestno obdala s palisado ali obzidjem, ki je prvenstveno zaznamovalo poseben socialni in pravni položaj vaščanov, a je gotovo prispevalo tudi k varnosti – vsaj pred lokalnimi razbojniki.¹⁶¹ V visokem srednjem veku so bile zlasti na novih koloniziranih območjih in ob romarskih poteh¹⁶² novonastale vasi lahko zasnovane tako, da so njihovim prebivalcem dajale kar največ zaščite pred morebitnimi napadalci. Vaške hiše so bile lahko zgrajene v obliki kroga ali pravokotnika in so lahko morebitnim napadalcem z zunanjimi stenami preprečile vdor v vaško središče.¹⁶³

Viri in literatura

Viri

- Otto of Freising, Rahewin, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, prevedel Charles Christopher Mierow, Columbia University Press, New York, 2004.
- Sachsenspiegel oder Sächsisches Landrecht, prevedel Dr. Carl Robert Sachße, Holzminden: Reprint-Verlag–Leipzig, 1848.
- Ottoman Germany, *The Chronicon of Thietmar of Merseburg*. Prevedel David A. Warner; Manchester University Press, Manchester, New York, 2001.
- Eleventh-Century Germany, *The Swabian Chronicles*. Prevedel I. S. Robinson. Manchester University Press, Manchester, New York, 2008.

Elektronski viri

- Ottonis et Rahewini *Gesta Friderici I. imperatores*
<http://www.dmgf.de/de/fs1/object/display.html?sortIndex=010:070>
- Unibos, *The Earliest Full-Length Fabliau (Text and Translation)*, Marc Wolterbeek; <http://escholarship.org/uc/item/1rw9j11x#page-1>

Literatura

- Arnold, Benjamin, *Medieval Germany 500–1300. A Political Interpretation*. Macmillan, Basingstoke, London, 1997.
- Asbridge, Thomas, *The First Crusade. A New History*; The Free Press, London, 2004.
- Bauman, Reinhard, *Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg*; Beck, München, 1994.

¹⁶⁰ Cohn, *Lust for Liberty*, str. 37–38.

¹⁶¹ Rösener, *Peasants*, str. 56–57.

¹⁶² Duby, *Rural Economy*, str. 76–77.

¹⁶³ Rösener, *Peasants*, str. 37, 58–59.

- Bennett, Matthew et al., *Fighting Techniques of the Medieval World, AD 500–AD 1500, Equipment, Combat Skills, and Tactics*, Staplehurst, Spellmount, 2005.
- Blaznik, Pavle et al., *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1970.
- Blaznik, Pavle et al., *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1980.
- Brown, Peter, *Vzpon zahodnega krščanstva*, Drugi del, Založba cf, Ljubljana, 2006.
- Cohn, Samuel K., *Lust for Liberty, The Politics of Social Revolt in Medieval Europe, 1200–1425 – Italy, France and Flanders*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 2006.
- Duby, Georges, *Trije redi ali imaginarij fevdalizma*, Studia Humanitatis, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1985.
- Duby, Georges, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, University of South Carolina Press, Columbia, 1990.
- Dollinger, Philippe, *Der bayerische Bauernstand vom 9. bis zur 13. Jahrhundert*, C. H. Beck, München, 1982.
- Fehr, Hans, *Das Waffenrecht der Bauern im Mittelalter*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Germanistische Abteilung. Bd 35=48, 1914.
- Fichtenau, Heinrich, *Living in the Tenth Century – Mentalities and Social Orders*, University of Chicago, Chicago, 1991.
- France, John, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000–1300*, UCL Press, London, 1999.
- Freedman, Paul, *Images of the Medieval Peasant*, Stanford University Press, Stanford, 1999.
- Grafenauer, Bogo et al., *Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba*, Ljubljana, 1979.
- Halsall, Guy, *Warfare and Society in the Barbarian West, 450–900*, Routledge, London, New York, 2005.
- Kos, Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, Druga knjiga (l. 801–1000), Leonova družba, Ljubljana, 1906.
- Kos, Franc, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, Tretja knjiga (l. 1001–1100) Leonova družba, Ljubljana, 1911.
- Kosi, Miha, *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem: primerjalna študija o ne-agrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2009.
- Lopez, Robert S., *Rojstvo Evrope*. Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1969.
- McKitterick, Rosamond, *The Frankish Kingdoms under the Carolingians, 751–987*, Longman, London, New York, 1996.
- Moore, R.I., *Prva evropska revolucija, ok. 970–1215*; Založba *cf, Ljubljana 2008.
- Nicoll, David, *Medieval Warfare Source Book; Vol. I., Warfare in Western Christendom. Založba Arms and Armor*, London, 1995–1996.
- Rösener, Werner, *Peasants in the Middle Ages*, Polity Press, Cambridge, 2004.
- Schmidinger, Heinrich, *Patriarch und Landesherr*, Verlag Hermann Böhlau Nachf., Graz–Köln, 1954.
- Simoniti, Vasko, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, Slovenska matica, Ljubljana, 1991.
- Štih, Peter, *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1997.
- New Cambridge Medieval History, Vol. III, 900–c.1024. Cambridge University Press, 2008.

Journal of Medieval Military History, Vol. VIII. Ur. Kelly DeVries et al. The Boydell Press, Woodbridge, 2010.

Elektronska literatura

Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec, Slovenska zgodovina – družba, politika, kultura, E-Razpoznavanja, 2008 <http://www.sistory.si/publikacije/pdf/zgodovina/Slovenska-zgodovina-SLO.pdf>

SUMMARY

“Peasants’ Spears May Sometimes Harm the Knight.” Peasants in Military and Social Conflicts of the High Middle Ages

Jernej Velkavrh

A closer examination of data on the peasant population in works of medieval writers reveals a new perspective on the role of peasantry in event history. Due to the general lack of interest in the peasant population in these texts it might be inferred that the subjugated peasantry of the Middle Ages was largely passive and generally obediently deferred to their landlords. It is rather difficult to discern in the reports on Medieval economic and social history any opportunism or enterprising spirit of the peasants, even though it can be concluded that they had, at least from time to time, their own reasons for conformity.

However, it is possible to detect some active efforts on the part of the rural population. A good example is their participation in medieval colonization, which is best evidenced by the concessions and benefits received in exchange for their participation in such ventures. An even more palpable indication of a more active role of the peasantry may be detected in recorded cases of violence and violations of the established order that figure largely in the reports of that time. In these cases the interests of the peasants can be very obvious. This indicates that the common provincial population also presented itself as a social group that was not entirely subjected to the rulers of that time but constantly tried to improve its position or protect its rights. Although these instances of self-help, rebellion, evasion of obligation, and so forth, were not sufficient for a full-blown sociopolitical upheaval they nevertheless demonstrate a certain degree of flexibility, tireless activity, and endeavor to improve the situation of the common peasant population.

Forms of violence and resistance through which some peasants tried to achieve their goals differed greatly. In some cases, they had been mobilized and their participation in the defense and offensive operations was not a result of their own decision. Although often involuntary, participation in such operations could denote for individuals of common birth an improvement of their personal situation and progress up the social ladder into the ranks of professional soldiers, castle garrisons, military escorts, and sometimes even the nobility.

A manifest expression of self-interest are rebellions against feudal lords, or even their murder. Medieval society was still imbued with the idea of blood revenge that could transcend social positions and allowed socially subordinate individuals to seek redress even from those of a higher social rank. This is the reason why every rebellion of small-scale communities against their feudal lords did not as a rule bloom into a full-fledged regional revolt resulting in repression and revenge of the ruling social elite. Yet while attacks on unpopular noblemen could remain without serious, or at least excessive, sanctions the consequences of an attack on the nobility as a whole were completely different. Violently responding with bloodshed, the ruling elite stamped out every major insurgency. What is more, the nobility could preserve their social

position precisely because it violently crushed any movement that could threaten its existence. Punished was also the growing self-confidence of certain peasant groups united in the Peace of God movement, which received moral support of at least part of the prelates.

In order to escape the authority of an annoying lord, peasants could seek help from the monarch or the neighboring nobleman, initiate court proceedings in which they tried to assert their rights, escape, or comply with their imposed duties in a perfunctory manner.

All conflicts did not involve only socially unequal population categories but were also taking place among the peasants themselves, whether they were members of the same or of a different community. Sources list reports of occasional robberies, attempts to protect rural settlements from robbers by reinforcement, and attempts to prevent blood revenge among members of the same community by setting standards in medieval codes.

Revealing another side of the common people, these reports of medieval violations and conflicts offer a range of information on the lifestyle of social classes that otherwise did not much interest those representatives of the ruling classes who recorded medieval events on paper. They indicate that the common people who featured in such conflicts were much more engaged than is generally believed

Zgodovina otroštva
History of Childhood